

MOHAI V. LAJOS (1956) Budapest

MOHAI V. LAJOS

Cselekről és megcsalatottságokról

Kelecsényi László: A popsipecsételő

Rövid írásom nem tartozik a recenzió műfajába, bármit értsünk is ma ezen a fogalmon, hanem széljegyzet Kelecsényi László írásaihoz (Gondolat, 2020). Talán az alcím igazít el Kelecsényi László kötetének tartalmáról: *Írók, rendezők és más csepűrágók*. Villanások, mozaikok egy letűnt korszak, nagyjából a hosszú Kádár-éra művészeti világáról, kulturális szcénájáról, korszakos, de azóta feledésbe merült szerepvivőiről, olyanokról, akiknek helyük van a magyar kultúra történetében. Az egyetlen látzólagos kivétel a Menzel-Hrabal/Hrabal-Menzel laudáció – de erről csak annyit: aki figyelemmel követte mindazt, ami Hraballal Magyarországon történt a hetvenes évek közepétől, tehát könyveinek kiadását, Esterházy Hrabal honosítását szolgáló elmés és könnyed, bátor és súlyos írásait, mellyel a fogékonyság sokakra jellemző formáját aknázza ki, érzékelte, hogy Hrabal (és párban vele Menzel) a magyar kultúra szerves részévé vált. Itt a helye a kötetben; a cím, *A popsipecsételő*, amúgy is rájátszik arra a Hrabal-motívumra, amely világhíressé a *Szigorúan ellenőrzött vonatok* filmváltozatában lett. (A motívumot egyébiránt Hrabal korábban használta már a *Bambini di Prága 1947* szövegmontázsában.) Hrabal jelenlétére, „láthatatlan” jelenlétére még visszatérek.

A hang, amit Kelecsényi megüt, nem kritikai, és ha vannak is benne fölszakadó sóhajok, azok sem bírálatból fakadnak, inkább a bemutatottak portréiba szőtt egy-egy röpke – többnyire tartózkodó –, a kor hangulatáról árulkodó pillanatfelvételek, ezekben a politikai kurzus hullámzó jelenlétére történik utalás. De ezek a sóhajok mégis fontosak, hiszen a politikai viszonyok árnyékoló szerepét hivatottak jelezni. Mert azok végigkísérték a szerző hőseinek pályáját, életútjuk kiteljesedéséhez nem mindenben járultak hozzá, illetve akikéhez hozzájárultak, azok nem szerepelnek önálló fejezetben e karcsú kis kötet lapjain.

Ezért aztán hiába tűnhet úgy, hogy laza kiseszések, vázlatok sorozata ez a kötet, több annál, mert mindig többet mutat meg egy-egy író, rendező és más csepűrágó életénél, pályájánál, az elismertségnél vagy el nem ismertségnél, pályaeltörésnél, behódolásnál, kudarcnál, kinnál vagy diadalnál. Meg-

mutatja, hogy az irányított kultúrpolitika hogyan csalt, hogyan csalt a nagy tehetségekkel, hogy csalt meg művészeket évtizedeken keresztül, hogyan jött létre egy olyan világ, amelyben mégis nagy művészi eredmények születtek – mert a vele szemben állók is csaltak. De a *csalt* helyettesítsük *csele*re. Ha jól gondolom, Kelecsényi szerint a „legnagyobb cselezők” közé, más-más módon, Nemeskürty István és Fejes Endre tartozott. Mert a jelentős alkotók, nagy személyiségek úgy „igazodtak” a kor elvárásaihoz, hogy cseleztek vagy cselezni próbáltak – olykor önmagukat is kicselezve; kicsiben-nagyban úgy, ki-ki a maga vérmérsékletéhez, akaratához és tisztességéhez igazodva, ahogy a nagy prágai, a periféria világhírű költője, Hrabal vallott a *Zsebcserek* című, Szigeti László által készített interjúkötetében: „Cselezek... de ez az én stílusom. Tudja, azt akartam, hogy párbeszédünkhöz Hašek Švejkjének néhány mondata szolgáljon mottóul.” Aztán: „Itt-ott néhány válaszomat kollázsokkal toldottam meg, s párbeszédünk az *Interjúregény* nevet kapta. Ámde a következő olvasáskor mosolyra derültem, mert látnom kellett, hogy attól a pillanattól fogva, hogy ráhibáztam a Hidegkúti-cselek mibenlétére, a káosznak rendszere lett, s kellő distanciával azt is megláttam a szövegben, hogy valójában egész beszélgetésünk csupa zsebcsel, hogy Hidegkúti úr mestercselei nemcsak kérdések, hanem válaszaim jelentéstani zűrjein is erőt vesznek.”

Eddig Hrabal. A magyar irodalom ösztönvilága más, nincs vagy csak igen vékonykán van meg benne a švejki réteg; kisebb horderejű cselezések – ha tetszik: *popsipecsételések* – azonban akadnak; erre van szeme Kelecsényinek: a *Becs és dics* című, Örkényről szóló dolgozatából megtudjuk, hogy az '56 utáni szilenciumát kis švejséggel törték föl az 1958-ban induló Filmvilágban.

A kötet írásaiban hol halványabban, hol erősebb tónussal van jelen viszont a magyar kultúra munkásainak (akkori és féltő, hogy ma is meglévő) egyik jellegzetes vonása: a megfelelési kényszer vagy e kényszer képzelete, szellemképe. A korban – és minden korban – van azonban egy másik kényszer is, ezt pedig a kultúráirányítók erőltetik az irodalomra, a kultúrára, hogy a saját szemmértékükre

szabjanak alkotókat, alkotásokat. Ennek külön könyvtára lesz majd a magyar kultúra történetében; e könyvtár darabjait régóta írják, sokat tudunk már róla, elég lehet az újhidasok vesszőfutására emlékeztetni mint a lemerült jelzőbójára a hideg ötvenes évekből.

A megfelelési és megfeleltetési kényszernél vagy a művész, vagy a befogadó közeg, a népes alkotóközösség vagy a kritika és a politika ragad le: a fölszakadó sóhajok ebből is születnek Kelecsényi miniatűr portréiban. Az önmagának föllállított, a saját tehetségének felelő kényszer túlhajtott, önpusztító példája lehet a *Szindbád* film alkotójáé, Huszárík Zoltáné. Bereményi Géza úgy ellenpélda, hogy körömszakadtáig őrzi az önmaga iránti hűséget – ahogy a legkeményebb telekben Mátyás Iván és Ottlik Géza őrizni tudta.

A „hideg” ötvenes évekhez képest a magyar hatvanas évek – olykor párhuzamban az európai tendenciákkal – jelentős kulturális javakat teremtettek. Máig nagy hatású irodalmi és képzőművészeti alkotások születtek, továbbá a filmkészítés és színházművészet egyik nagy periódusa is eljött – és e művek egy része nem teljes egészében az uralkodó ideológia és esztétikai észjárás szerint született meg. A megváltozott (politikai) helyzetben a légkör valamelyest szabadabbá, nyitottabbá vált a művészek előtt, és a kritikus vélemények rétegtebb szakmai nyilvánosságban jelentek meg. E tény mellett pedig akkor sem tanácsos elmenni, ha a korszak varázsszava a *pártosság* maradt, és a kultúra hivatalos irányítóinak figyelme nem lankadt. A szocialista kultúra mindenhatósága és a szocialista realizmus esztétikai követelménye mellett azonban kénytelen volt másféle művészi identitásokkal is számolni, és azokról is tudomást venni.

Talán ez az a kályha, ahonnan Kelecsényi elindulhatott. Fejes Endre *Rozsdatemető*-jét külön is kiemeli ebben a vonatkozásban. *A hábetlerizmus költője*, mondja az íróról. 1963-ban látott napvilágot Fejes családregénye, a *Rozsdatemető*: A mű kérdése: bemutatható-e a szocializmus viszonyai között a kispolgári, a proli életfelfogás és életmód továbbélése, a szegénység, a lemondás, a beletörődés ördögi köre a munkásnegyedekben, az ipari munkás-ság köreiben – egyebek mellett ennek kritikai elemzése követhető végig a több évig elhúzódó *Rozsdatemető*-vitában. A könyv bizonyos értelemben titkokat rejtő mű, az irodalmárokat – pro és kontra – ma sem hagyja nyugodni, olvasóközönsége azonban nincs vagy vékonyra fogyatkozott, ahogy az *Iskola a határon* és a *Termelési regény* közé eső prózairodal-

munk fontos, az irodalmi emlékezet számára megőrzendő műveké.

A viták vitája a *Rozsdatemető* körül keletkezett, de a Fejes-regény évében megjelent egy másik nagy regény is, Mátyás Iván *A pálya szélén* című alapműve. *A pálya szélén* öntükröző metafora (is), egyben jól használható eszköz volt az akkori kritika kezében: Mátyás saját maga állította, hogy pálya szélén van. Idézem a regény korának legjobb kritikáját, amely, persze, Nyugaton, az Irodalmi Újságban, 1964. április 1-jén jelent meg Albert Pál tollából: „...az apró s a történéssel sokszor csak hangulati kapcsolatban lévő betétekkel a futball mítikus képe áll össze, amely, akár a mítoszok, időtlen, időn kívüli, példás és állandó érvényű, s amelynek szer-tartásait az ismétlés szabályozza. S ebben az értelem-ben *A pálya szélén* szinte fölemelő azonosulással zárul: a sivár hétköznap, a szorongás, a magány, az egyéni élet föloldódik a nagy mítoszban.”

A könyvben egyébként Kelecsényi a *Mindannyian Minarikok vagyunk* című írásában Garas Dezső zsenialitását méltatva világítja meg a film és Mátyás kapcsolatát a filmvásznon valóságossá vált örök-életű Mátyás-figurával.

Végezetül visszatérek – más oldalról közelítve – *A hábetlerizmus költőjéhez*. Kelecsényinek, ahogy a Fejes-szöveggel, úgy e kötet közreadásával is az a célja, hogy apró részletekben fölfrissítse, divatosabb mai nyelven, *újraterveztessen* a múlttól alkotott képünket, hogy abból ne hulljon ki semmilyen érték. A jelen legtöbbször elmaszatozza a múltat, a múlt jeles értékei *így és ezért is* hajléktalanná válnak a jelen értékhierarchiájában, azonban hiába írják nap nap után újra a történelmet, és eszkábálják köbméterszámra a kánonokat, ha veszni hagyjuk a maradandó értékeinket, azok kísérteni fognak bennünket.

Kelecsényi idéz a *Rozsdatemető* zárlatából: „Ez a rendszer a ti homlokotokat csókolja, könyörög, hogy fáradjatok el az egyetemre, legyetek orvosok, mérnökök, bírók, féművezetők, főrendőrök, főkatonák, főistennyilák, és ti előbújtatok a barakkokból, éltek ugyanúgy, mint a hörccsögök. Dzsessz, tánc, hajrá Fradi. Csak zabáltok, tömítetek magatokat túrócsuszával, rántott hallal, büfögtök, és ágyba bújtok, kedves Hábetler elvtárs!... Láttál már színházat belülről? Olvastál egyetlen könyvet is? Pedig te vagy ennek a hatalomnak a birtokosa...”

Hozzáteszem: a *Rozsdatemető* meg *A pálya szélén* ugyanabban az évben került a könyvesstandokra. Két világ határán állnak, de mindkét könyv megteremtette a saját mítoszáét. Egyiket se hagyjuk elveszni.